

TUNA'DA BİR TÜRK ADASI

«ADAKALE»

*Sabahattin ÖZEL**

Tuna Nehri üzerindeki Adakale yaklaşık 500 yıl Türk egemenliğinde kalmış, sakinleri tamamen Türklerden oluşan bir Türk adasıdır. Adakale Türk kaynaklarında Ada-i Kebir olarak da anılmaktadır. Ada tarihte Orsova (Orşova) Adası olarak tanınmıştır¹. Adakale, Tuna'nın Macar ovalarından çıktıktan sonra Transilvanya Alpleriyle Banat Dağları arasında açtığı Demirkapı Boğazı'nın² 4 km. gerisindeydi. Bu konumuyla adeta Demirkapı Boğazı'nın anahtarı olmak gibi bir işleve sahipti. Ayrıca Erdel ve Macaristan'ın bir kilit noktasıydı. Nehrin ormanlarla kaplı dik yamaçlar arasında sol kıyıya daha yakın ve kıyıdaki Orşova kentinin aşağısında bulunuyordu. Tarihte Adakale üzerindeki egemenlik genelde Orşova egemenliğiyle paralel seyretmişti. Adanın uzunluğu 1500, eni 500 metre olup, yüzölçümü 2 hektar kadardı. Günümüzde ise Adakale, Tuna üzerinde inşa edilen bir barajın suları altında fiziki ve sosyal varlığını yitirmiş bulunmaktadır.

Makalemizin asıl konusu XX. Yüzyılda Adakale'nin Türk egemenliğinden çıkışıyla sonuçlanan süreçtir. Bununla beraber adanın Türk egemenliğine geçişinden itibaren Osmanlı dönemine de değineceğiz. Günümüz ansiklopedilerinde ve bu ansiklopedilerden alıntı yapan araştırma eserlerinde, Adakale'nin Osmanlı Devleti egemenliğine geçişi ve adada Türk yerleşiminin

* Prof. Dr., İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi

¹ Bu konuda Lozan Barış Konferansı'nda Romanya murahhası Diamandy'nin ifadesi için bkz. Lozan Barış Konferansı, tutanaklar-belgeler, çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c. I, Kitap I, İstanbul 1993, s. 19

² Eski coğrafyacıların "Tuna uçurumu" olarak adlandırdıkları Demirkapı'da çok tehlikeli akıntılar oluşur. Türklerin boğaza eskiden zincirle kapatılmış olduğu için Demirkapı adını verdikleri ileri sürülmüşse de, bütün zor geçitleri aynı isimle adlandırdıkları bilinmektedir. Bkz. P. L. İnciciyan-H. D. Andreasyan, Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, sayı 2-3, ayrı basım, İstanbul 1974, s. 25.

kuruluşu için verilen tarih XV. Yüzyılın erken dönemidir³. Kanımızca bu tarih XIV. Yüzyılın sonları, muhtemelen en geç Osmanlıların Bulgar Krallığını ortadan kaldırdıkları 1393 yılı⁴ olmalıdır. Bu görüşümüz Macar kralı Sigismund'un 1396'da Belgrad, Demirkapı ve Orşova yoluyla Tuna kıyılarındaki ilerleyişi sırasında Orşova'daki Türklerin kendisine direnmiş olmalarına⁵ dayanmaktadır. Kentteki yerli Hıristiyanların Türkleri zorla kent dışına çıkarmaları sonucu Orşova işgal edilmişti. Aynı yıl kazanılan Niğbolu Zaferiyle düşman eline geçmiş kaleler işgalden kurtarılmışlardı. Yine 1444 yılında Macar Kralı Ladislas'ın Varna Savaşı öncesinde Orşova'dan Tuna nehrini geçip Vidin'e gelmesi ve burasını yakması, ardından da Varna'da yenilgiye uğraması sonucunda Adakale'nin bir kez daha Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Osmanlılar XV. Yüzyıl sonlarında Adakale'de bir kale inşa etmişler ve Demirkapı Boğazı'nın geçiş güvenliğini sağlamışlardır⁶.

Adakale 1683'te Viyana önünde uğranılan bozgunla başlayan savaşlar döneminde de zaman zaman el değiştirmiştir. Mohaç bozgunu (1687) sonrasında Avusturya egemenliğine geçtiği anlaşılan ada 8 Temmuz 1689'da Vidin muhafızı vezir Sarı Hüseyin Paşa ve Orta Macar kralı Thököly tarafından geri alındı⁷. Adakale 24 Eylül'de Niş Kalesi'nin düşmesinin ardından tahliye edildi⁸. Ancak 8 Ekim 1690'da Belgrad'ın kurtarılmasının ardından Vidin'in de alınmasıyla Tuna boyları düşmandan tamamen temizlenmiş ve ada böylece tekrar Türk egemenliğine geçmiştir⁹.

Adakale 1736-1739 Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşları sırasında 1737 yılında Avusturya tarafından işgal edildi. Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa ertesi yıl Adakale'yi kuşattı. Bundan amaç, planlanan Belgrad kuşatması sırasında gerekecek malzeme ve yiyecek maddelerinin Adakale yolu üzerinden sağlanabileceği gerçeğiydi. Ayrıca Vidin muhafızı İvaz Mehmet Paşa da sadrazama bir mektup göndererek ordunun düşmanın şiddetli baskısı altında bulunan Orşova, Adakale, Muhadiye ve Fethülislam üzerine gitmesini bildirmişti. Avusturyalılar Adakale'de şiddetle direndiler. Bu sırada Osmanlı kuvvetlerinin Orta Macaristan'a kadar ilerlemelerine, Belgrad kalesi ve civarını şiddetli bir baskı altında tutmalarına rağmen teslim olmadılar. Sonuçta adaya

³ Besim Darkot, Adakale, İslam Ansiklopedisi, c.I, s. 124; Ana Britannica, Adakale, c. I, 1986, s. 71; Andras Riedlmayer, H-Net List for Turkish and Ottoman History and Culture.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, 4. baskı, s. 193-194, 274.

⁵ Aynı eser, s. 282.

⁶ Türk Ansiklopedisi, Adakale, c. I, İstanbul 1989, s. 109.

⁷ İsmail Hakkı Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. III, İstanbul 1972, s. 467.

⁸ Aynı eser, s. 468.

⁹ Aynı eser, s. 470.

karşı büyük bir saldırıya girişileceğini öğrenen Avusturyalılar iki aylık bir direnişten sonra kaleyi “aman”la teslim etmeye karar verdiler¹⁰. İki taraf arasındaki görüşmeler sonucunda 10 maddelik bir mütareke imzalandı. Avusturyalıların kaleyi teslim etmek için ileri sürdükleri şartlar şunlardı:

1. Adakale'deki Avusturyalı, Sırp ve Macar tüccarlar mallarıyla beraber savaş olmayan bir yere çıkarılacaklar ve serbestçe Avusturya'ya gidebileceklerdi. Buna karşılık Avusturyalılar adadaki Türk halkına dokunmayacaklardı.
2. Avusturyalı askerler bayraklarını açıp, trampetlerini çalarak silah ve bir miktar cephaneyle kaleden çıkacaklardı.
3. Kuşatmanın başlamasından itibaren taraflarca alınmış tutsaklar serbest bırakılacaklardı.
4. Kaleyi terk edecek halkın eşyalarını, hasta ve yaralılarını, Avusturyalı subayları nakletmek için yeterli miktarda geminin yanaşmasına izin verilecekti.
5. Her iki tarafın kadın ve çocuklarına asla dokunulmayacaktı.
6. Kale içindeki tüm yiyecek maddeleri, cephane vs. eşyalara ait depolar Osmanlı Devleti temsilcilerine eksiksiz olarak teslim edilecekti.
7. Bunun için bir miktar yeniçeri, topçu ve cebeci Avusturyalıların ayrılmasından önce kaleye girerek mevcut malzemeyi teslim alacaktı.
8. Kaleden ayrılacak olanlar yolluk olarak yanlarına un, arpa, ot ve odun alabilecek, her gün için parası karşılığında 20 sığır kesebileceklerdi.
9. Kaleden çıkış ayrı ayrı değil toplu olacak, yolculuk bir arada yapılacaktı.
10. Kaleden çıkarılacak eşyalar arasında Osmanlı tüccarlarına ait mallar olmayacak, gemiler Orşova önünde kontrol edileceklerdi.

Mütareke Avusturyalıların başvekillerinin akrabalarından bir generali kurtarmak için başvurdukları bir tertipten başka bir şey değildi. Amaçları generalin Muhadiye tarafına giderek oradaki savaşa katılmasını sağlamaktı. Nitekim generalin Osmanlıların nezdine görevli olarak gönderilmek suretiyle kaleden ayrılması, daha sonra da yine göreceli olarak Muhadiye taraflarına gitmesi sağlanmıştı. Bu sırada Adakale'deki Avusturyalı muhafızların kaleyi

¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Suphi Tarihi, Raşit ve Vasıf Efendilerin Matbaası, İstanbul 1198 (1794), s. 131-134.

teslim almaya gelen Türklere kapıları açmayıp direnmeleri üzerine durum anlaşılmiş, Avusturyalı general de henüz sınırı geçmeden yakalanmıştı. Diğer taraftan kaleye yeniden haber gönderilerek teslim olmamaları halinde hem kale üzerindeki baskının arttırılacağı, hem de hapsedilmiş olan generalin öldürüleceği bildirilmişti. Bunun üzerine Avusturyalılar Adakale'nin anahtarlarını Türklere göndermişler ve 17 Ağustos 1738'de kaleyi boşaltmışlardı. Adakale'nin kurtarılmasından sonra Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa burayı denetlemeye gelmiş, kalenin harap yerleri onararak içine bir miktar asker konmuş ve yeni yapılan kilise camii-i şerife çevrilmişti. Sadrazam Adakale ve Fethülislam taraflarına Beylerbeyi Bekir Paşa'yı bırakarak 27 Ağustos'ta buradan ayrıldı. Padişah I. Mahmut bu başarısından dolayı kendisine diğer muhtelif hediyelerle birlikte altın üzerine elmas işlemeli bir zafer çelengi göndermişti. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında 18 Eylül 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'yla (5. madde) Adakale'nin Türk egemenliğinde kalması kararlaştırıldı.

Adakale 1789-1792 Osmanlı-Avusturya ve Rus Savaşları döneminde 1789 yılında Avusturya kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Top ve humbara gibi silahlarla ele geçirilmesi mümkün olmayan ada, uzun süren bir direnişin ardından ertesi yıl zahiresizlik yüzünden teslim oldu¹¹. Fakat iki taraf arasındaki savaşa son veren Zıştovi Antlaşması (4 Ağustos 1791) çerçevesinde Adakale Osmanlı Devleti egemenliğinde kaldı. Önceleri Vidin Sancağı'na bağlı bir muhafızlıktı. Kale muhafızları yeniçerilerden oluşuyordu¹². Daha sonra aynı sancağa bağlı nahiye olarak yönetildi. 1814 Sırp ayaklanmaları sırasında kale muhafızı Recep Ağa'nın idam edilmesi üzerine, kardeşleri kaleye kapanıp, civarını zaptederek başkaldırmışlarsa da, daha sonra aman dilemişlerdir. 1830 yılında Sırbistan'a muhtariyet tanınması, 1867'de Türk garnizonlarının Sırp kalelerinden kesin olarak çekilmesi üzerine Adakale'nin Osmanlı topraklarıyla fiili bağlantısı kesilmiş oldu. 1290 (1874) tarihli Tuna Vilayet salnamesine göre Adakale müdürü Hasan Efendi, naip vekili Bekir Efendi, belediye meclisi üyeleri ise Çelebi, Salih, Yakup ve Tahir ağalardı¹³. 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (3. madde) Adakale'nin tahliyesini öngörmüştü. Buna karşılık Berlin Kongresi'nde adanın durumu her nasılsa gözden kaçmış, egemenlik devri

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. IV, I. Bölüm, 3. Baskı, Ankara 1982, s. 555-556.

¹² Örneğin Padişah I. Mahmud'un Vezir Muhsinzade Mehmet Paşa'nın zimmetindeki paradan Adakale muhafazasındaki Yeniçerilerin mevaciplerine ayrılan paranın hazine defterlerinde irad ve masraf kaydedildiğine dair hükmü için bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu, Hükümler-Beratlar, II. Fasikül, No E.I-12476, Ankara 1988, s. 141; Padişah I. Abdülhamid'in Adakale muhafızlarının mevaciplerinin Vidin cizyesinden ödenmesi hakkındaki ferman için bkz. Aynı katalog, Fermanlar, II. Fasikül, No E-I, 12476, Ankara 1985, s. 81.

¹³ Tuna Vilâyet Salnamesi, 1290 Rusçuk, s. 66.

yapılmadığından Türk egemenliği devam etmişti. Bununla beraber Avusturya Demirkapı boğazında Tuna yatağının ıslahı sırasında burada fiili egemenlik kurmak, 1896 yılında çalışmaların tamamlanıp, ilk Tuna vapurunun boğazdan geçişi sırasında bayrak çekmek istemişti. Ancak Osmanlı Devleti Adakale üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmediği için salnamelerde adını yayınlamaya, yönetimi için de nahiye müdürü ve kadı gibi kamu görevlileri atamaya devam etmişti.

1902 Temmuzunda Adakale'yi ziyaret eden Mehmet Tevfik Bey (Biren) anılarında ada ve halkı hakkında şu bilgileri vermektedir: "Orşova'dan Adakale'ye sandalla geçtik. Adanın iskelesine çıkınca biraz ötede büyük kapılı bir kale duvarı ile karşılaştık. Bu kapının önünde Macar askerleri nöbet tutmaktaydılar. Adanın medhalinin Macarların askeri işgali altında olduğu böylece anlaşılıyordu. Kale duvarının kapısından içeriye girince, o tarafta bir tek Macar askerinin bile bulunmadığını gördük. Burada ilk tesadüf ettiğimiz manzarasıyla bir tarafı bataklık olan ufak bir boş sahaydı. Lütfi Simavi Bey buradan itibaren tamamen Osmanlı idaresinin hüküm sürdüğü bir yere geldiğimizi söylediği zaman: Anlatmaya hacet yok, şu bataklıktan vaziyet zaten belli oluyor. Hani eski fermanların son kısmında -şöyle bilesin, alamet-i şerifime itimad kılasın- tarzında bir ibare vardır ve alamet-i şerif de padişah fermanının baş tarafındaki tuğradır. İşte burasının bizim memleketimizin bir parçası olduğunun alamet-i şerifi de bu bataklıktır diyordum.

Nihayet bu adacığın küçük bir mahalle teşkil edebilen sokaklarına geldiğimiz zaman kendimizi İstanbul'un ücra bir mahallesinde zannettik. Yıkık dökük tahta havalelerin etrafı çevrilmiş birkaç ahşap evin önünden geçerken başları örtülü, basma entarili, ayakları çorapsız ve nalınlı bir takım kadınların çamaşır sermekte olduklarını tahta havalelerin arasında görebiliyorduk. Ora yerlilerinden bizi gezdirmesi için yanımıza aldığımız adamcağız -Bu bahçelerde kadınlar var, o tarafa bakmak yasaktır- diye ikaz etti. Bizim buralara uğradığımızı nahiye müdürü duyarsa, belki de İstanbul'a bildirir de bu yüzden Sultan Hamid başımıza bir iş açar endişesiyle hüviyetlerimizi saklı tutmak istemiştik ve bu adam da bizi -böyle yasakları bilmez bir takım ecnebilersanmıştı. Bu sokaklar ve evler arasında bir müddet dolaştıktan sonra gidip buranın kahvesinde biraz dinlenelim dedik Adakale'de kahvede oturmakta olan insanların İstanbul'un mahalle kahveleri hakkında yegane farkı Türkçe'den maada biraz da Almanca konuşabilmelerinden ibaretti. Kahvede bir iki kişi ile bir müddet görüştük. Türkçe bilmez görünmek istediğimizden ve ben de o zaman Almancayı henüz öğrenmemiş olduğumdan Fransızca konuşuyordum ve sözlerimi Lütfi Simavi Bey Almancaya tercüme ederek aldığı cevapları bana Fransızca anlatıyordu. Nihayet kalktık ve yine sokakları dolaşmaya başladık.

Böylece rastgele dolaşırken uzaktan kapısında Osmanlı bayrağı asılı, gösterişsiz tahta bir ev gözüme ilişti. Önünde de eski püskü elbisesi ve çıplak ayağına giydiği yemenisiyle perişan kıyafetli bir polis duruyordu. Bu binanın nahiye müdürlüğü olduğunu teessürle anladık. Nahiye Müdürü ile biraz konuşmak istedik. Lakin bunun tedbirsiz bir hareket olduğunu biliyorduk ve hemen oradan savuşuverdik. O civarda rastladığımız eğri büğrü ahşap bir şekerçi dükkanının cam arkasında akide ve peynir şekerlerini görünce içeri girip bunlardan birer külah satın aldık ve gece aynı yollardan geçip kale kapısından çıkarak oradaki kayıklardan birine bindik. Bu tarafın kayıkçılarının hepsi Adakale ahalisindendi. Kayıkçımız bizi tam karşı kıyıya çıkarmıştı ki Macar gümrük memurlarının karşımıza dikiliverdiklerini görmeyelim mi?! Bizden elimizdeki Türk şekerleriyle Macaristan'a girebilmemiz için büyük bir gümrük resmi ödememizi istediler. Avusturya ve Macaristan'da imal edilen mamullerin himayesi uğruna küçücük fakir Adakale'nin şekerlerine böyle ağır bir gümrük resmi koymuş olmalarına çok şaşırmiştık. Lakin bu vergi sadece Adakale mamulâtına mahsus değil! Osmanlıların bulunduğu her yerde meydana getirilen bu çeşit imalata konulan bir resimdi. Elimizdeki şeker külahlarını olduğu gibi gümrükçülere teslim edip yakamızı kurtardık"¹⁴.

II Meşrutiyet devri seçimlerine Adakale Türkleri de katılmışlar, bunun için seçtikleri bir müntehib-i sanilerini (ikinci seçmenlerini) İstanbul'a göndermişlerdi. Bu konuda Adakale müdüriyetinden Osmanlı Devletinin Viyana elçiliği vasıtasıyla yapılan 25 Kanunsani (Ocak) 1912 tarihli başvuruda; daha önceki Meclis-i Mebusan genel seçimlerine adadan seçilen bir müntehib-i saninin katıldığı, son olarak Meclis-i Mebusan'ın feshi üzerine üç ay içinde yapılacak seçimler için gerekli tebligatın yapıldığının haber alındığı, ancak kendilerine henüz bir bildirimde bulunulmadığı belirtilmiş, şimdi ise yapılacak seçimlerde müntehib-i sanilerinin İstanbul Vilayeti'nin hangi bölgesinde oy kullanacağını bildirilmesi, ayrıca gerekli yolluğun Adakale Belediyesi'nin gelirlerinden ödenmesi mümkün olmadığından, hangi belediyeden sağlanacaksa 1500 kuruş masrafın ödenmesi ve müntehib-i sani seçimi için emir ve izin verilmesi istenmişti¹⁵.

Hariciye Nezareti'nin bu başvuruyu Dahiliye Nezareti'ne bildirmesi üzerine¹⁶, Dahiliye Nezareti İstanbul Vilayeti'nden kendilerine ayrılacak seçim ödeneğinden 1500 kuruşun Adakale müdüriyetine gönderilmesini, adada seçilecek müntehib-i saninin İstanbul'da hangi tarihte bulunması gerektiğinin

¹⁴ "Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, c. I, İstanbul 1993, s. 212-214.

¹⁵ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH.SYS. (Dahiliye Siyasi), 50/6-30, ek 4.

¹⁶ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 3.

bildirilmesini istemişti¹⁷. Dahiliye Nezareti, ayrıca Hariciye Nezareti'nden, Adakale'nin Osmanlı egemenlik ve yönetiminde olmasından dolayı İntihab-ı Mebusan Kanunu gereğince müntehib-i sani seçimi için gereken hazırlıklara hemen girişilmesinin, müntehib-i saninin daha sonra belirlenip bildirilecek tarihte İstanbul'da bulundurulmasının, 1500 kuruşun gönderilmesine ilişkin gereken işlemin yapıldığının iletilmesini bildirmişti¹⁸. Bu sırada İstanbul Şehremaneti'nin Adakale'den müntehib-i sani seçilen Mehmet Fethi (doğrusu Nazmi) Efendi'nin 3 Nisan 1912'de İstanbul'da hazır bulunması gerektiğini arzemesi üzerine¹⁹, Dahiliye Nezareti konuyu mahalline iletmek üzere Hariciye Nezareti'ne duyurmuştu²⁰. Diğer taraftan Adakale'den müdür Mehmet Fethi Efendi'nin müntehib-i sani seçildiği, mazbatasının nereye gönderilmesi gerektiği bildirilince, verilen cevapta mazbatanın Şehremaneti'nde oluşturulan teftiş heyetine gönderilmesi istenmişti²¹. Yine Adakale müntehib-i sanisi için 639 Kron yolluk Anglor Otrışiyen Bankası vasıtasıyla gönderilmişti²².

Diğer taraftan aynı zamanda Adakale müdürü olan ve müntehib-i sani seçilen Mehmet Nazmi Efendi, anlaşılan İstanbul'a gelişi münasebetiyle adanın zorunlu ihtiyaçlarına ilişkin bir muhtıra sunmuştu. 1 Mayıs 1328 (14 Mayıs 1912) tarihli muhtıranın başlangıç bölümünde, üç yabancı devletin arasında bir iftihar belirtisi, eski fetihlerden milli bir hatıra olan Tuna'daki Adakale'de muazzam Osmanlı Hükümeti'nin yabancıların bakışları arasındaki şanını güçlendirmek, Osmanlı'nın sadık tebaasının İslam Hilafeti ve Osmanlı Hükümeti'ne bilinen bağlılıkları oranında refah ve mutluluklarının sağlanması için isteklerinin öncelikle karşılanması doğrultusunda ilgili dairelerin girişimde bulunmaları istenmişti²³. Adakale ve halkının durumuna ayrıntılı bir şekilde ışık tutan muhtıranın birinci fıkrasına göre altı yüzü aşkın halkın arasında bulaşıcı veya adi bir hastalık çıktığında tedavi edecek bir doktor bulunmamakta, halkın büyük bir kısmı fakir olduğundan dışardan doktor getirmek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden İstanbul'dan işinin ehli bir doktor atanıp gönderilmesi, veya Macaristan'da Orşova'dan bir doktorun adaya haftada iki üç defa gelip gidebilmesi için ayda beş altı yüz kuruş ödeneğin verilmesiyle genel sağlığın korunması istenmektedir.

¹⁷ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 5.

¹⁸ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek ½.

¹⁹ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 9.

²⁰ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 7/2.

²¹ BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 6.

²² BOA, DH.SYS., 50/6-30, ek 8.

²³ BOA, DH.SYS., 45/12, ek. 3/1, 3/2.

İkinci olarak adada mevcut arazinin Avusturyalıların müdahalelerinden kurtarılmasıyla, askere mahsus olan yerlerin sınırlanması ve arazi ve emlak sahiplerine harç ödenmeden verilmesi, üçüncü olarak ada halkına Osmanlı kimliklerinin verilmesi, dördüncü olarak adada yetişen üzüm ve armut gibi meyvelerden, üzümün kilosundan on para gümrük vergisi alınırken, 5-6 yıl önce bu verginin iki kuruşa çıkarılması sonucu üzümler ihraç edilemediğinden gümrük vergisinin eski düzeyine indirilmesi için girişimde bulunulması arz edilmişti.

Muhtırada beşinci olarak ada halkının Pasorafça ve Zıstovi Antlaşmaları gereğince açık bir hakkı olan Orşova iskelesindeki ticaret yerinin on iki yıldan beri sekiz kişinin eline geçmesiyle buradan yararlanamadıkları, dolayısıyla halkın rahatlıkla geçinmesini sağlayacak böyle bir yer varken ekmek parası için perişan oldukları, merhamet duyguları ve eşitlikle bağdaşmayan bu durumun düzeltilmesi için Macaristan gümrük idaresinin anılan yeri eskiden olduğu gibi umuma açık bulundurmasının sağlanması istenmişti²⁴

Altıncı olarak Tuna'da Osmanlı Hükümeti'nin bir numunesi olan adadan bolca manzaralı kartpostal²⁵ gönderildiği, yılda adaya gelen 15-20 bin ziyaretçinin adanın muhtelif kartlarını Osmanlı yoluyla ve ada damgasıyla almak için büyük bir istek gösterdikleri, bu nedenle hem varlıklarının bir nişanesi, hem de tüccarın ulaşımının kolaylaştırılması için adadan Macaristan postahanesine Osmanlı puluyla teslim edilecek mektupları kabul etmeğe mahsus bir postahane açılması önerilmişti.

Son fıkrada dile getirilen hususlar ve istekler şöyle ifade edilmişti: Padişah II Mahmut tarafından yaptırılmış olup adaya ve bütün Tuna boyunca zinetbahş ve ruhaniyet olan cami-i şerifin²⁶ imam ve hatibi ile hademe maaşları ve aydınlatma giderleri önceden Ayasofya-i Kebir Cami-i şerifi evkafından karşılanıyordu. Ancak anılan ödeneğin yıllardır ödenememesinden adada bu alandaki hizmetlerin gereği gibi yapılması imkansız hale gelmiştir. Bu durum ada halkında üzüntü yarattığından, giderlerin Evkaf Nezareti'nce karşılanması ve bu görevi yapacak ehil bir imamın adaya atanarak gönderilmesi.

²⁴ Pasorafça Antlaşması'nın 13., Zıstovi Antlaşması'nın 11. maddeleri bu hususa ilişkindi. Bkz. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, c. I, Ankara 1953, s. 67-68, 173-174.

²⁵ Bu konudaki kartpostal örnekleri için bkz. Raşit Çavaş, Adakale'nin Romanya'ya Verilmesi Tartışması, Toplumsal Tarih, sayı 78, İstanbul 2000, s. 4 vd.

²⁶ Caminin III. Selim devrinde yapıldığına dair kayıdın (bkz. Coşkun Alptekin, Adakale, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. I, İstanbul 1988, s. 340-341) kaynağını bilemiyoruz.

Dahiliye Nezareti muhtıradan dile getirilen sorunların çözümü ve isteklerin karşılanabilmesi için durumu birer yazı ile ilgili nezaret ve birimlere bildirmişti²⁷. Cereyan eden yazışmalar sonucunda geçen yılın bütçesine dahil bulunan doktorlar ödeneğinin tamamen sarfedilmesi nedeniyle, içinde bulunan yıl içinde böyle bir ödenek verilmediğinden Adakale'ye bir doktorun atanmasına imkan olmadığı sonucuna varılmıştı. Eğer sene-i haliyede doktor maaşları için ödenek alındığı takdirde hazineye görevlendirilmek üzere Adakale için bir doktorun atanması göz önünde bulundurulacaktı²⁸. Bu husus Adakale Nahiyesi Müdüriyeti'ne bildirildiği gibi ayrıca hastaları parasız tedavi ettiği için taltif edilen Doktor İşvareç'in gidiş dönüş masraflarının, fakir hastaların tedavi paralarının belediye gelirlerinden sağlanabileceği belirtilerek belediye gelirlerinin nerelere harcandığının bildirilmesi istenmişti. Bunun üzerine Adakale müdürü 17 Temmuz 1912 tarihli cevabında hem konu hakkındaki görüşlerini dile getirmiş, hem de belediye gelir ve giderlerinin bir dökümünü göndermişti²⁹. Buna göre daha önceki müdür zamanında taltif edilen doktor İşvareç'in hizmetleri inkar edilmezse de, kendisi Orşova belediye tabibi olduğundan asli görevleri nedeniyle adaya gelip gitmek için yeterli vakit bulamamaktadır. Yine ecnebi olduğundan Adakale'de egemen olan ruhi duruma göre pek çok hasta ve özellikle kapalı kadınlar doktora başvurmadan kaçınmaktadırlar. Ayrıca Orşova ile Adakale arasındaki mesafenin bir saati aşması, nakil vasıtası temininin güçlüğü acil bir durumda doktorun adaya gelişini engellemektedir. Dolayısıyla her ay verilecek ödenekten dahi istenen hizmetin sağlanamayacağı, sunulan listeden de anlaşılacağı gibi belediye gelirlerinin de bu masrafı karşılayamayacağı nedeniyle üç yabancı devlet arasında bulunan adayı ziyaret eden binlerce yabancı karşısında Osmanlı Hükümeti'nin namını taşıyan bir doktorun adada bulunması Osmanlı'nın yüksek şanını bir kat daha yükseltecektir. Bu sebeple muvazzaf ve İslam bir doktorun gönderilmesi uygun görülmüş, durum ada sakinlerince de ayrıca istirham edilmiştir.

²⁷ BOA, DH.SYS., 45/12, ek 2/1, 2/2.

²⁸ BOA, DH.SYS., 45-17, ek 1, 2.

²⁹ BOA, DH.SYS., 45-17, ek 3, 4. Cevabın Hariciye Nezareti'nce Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi konusunda ayrıca bkz. ek. 5.

Adakale Belediyesi'nin 1911 yılındaki toplam gelirleri her üç aya bölünmüş halde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Nevi-i emval	Mart-Nis- May.	Haz-Tem- Ağus.	Eyl-Ek- Kas.	Ara-Oc- Şub.	Yıllık Toplam
Kahve	150	163	393	70	776
Şeker	473	532	512	385	1902
Müskirat	1137	1550	1598	1028	5313
Hayvanat	120	58	43	38	259
Tütün ve Sigara	537	986	720	300	2543
Dakik (un)	80	68	159	50	357
Orşova iskelecileri	303	320	310	377	1310
Vapur Kahvecileri	200	200	70	-	470
	3000	3877	3805	2248	12930
			Muhtelif tüccar Mallarından		1862

14792

Adakale Belediyesi'nin 1911 yılı toplam giderleri ise şöyleydi:

Sarfedilen yer	kuruş
Muallimler maaşı	600
Tahsildar	1200
Katip	900
Tanzifatçı	720
Fenerci	300
Gaz	800
Mektebin odun ve onarımı	500
Üç fakir aileye maaş	1200
Tabip ve ecza	900

Gider faslına ayrıca fukara-i vesaireye tevzi ve bu gibilerin vefatları vukuunda techiz ve tekfinlerine sarf karşılığı 1752 kuruş eklenmişti. Buna göre gelir toplamı 14792 kuruştur. Harcama kalemlerinin toplanması sonucunda gider toplamı 8872 kuruş olarak görünüyordu. Ancak yıllık gider toplamı 14272 kuruş

olarak gösterilmiş, dolayısıyla 5400 kuruşun nerelere harcandığı belirtilmemiştir. Sonuçta gelirlerden giderlerin düşülmesi halinde geriye 520 kuruş kalıyordu.

Arazi sahiplerine harç ödenmeden hakan-i senedi verilmesine ilişkin isteğin karşılanması için bir kanun tasarısı hazırlanarak, tasarının geçici olarak yürürlüğe konması için harekete geçilmişti. Bu konuda Hariciye Nezareti'ne de danışılarak istişare odasında verilecek görüş doğrultusunda düşünce oluşturulması öngörülmüştü³⁰.

Adakale camininin ihtiyaçları konusunda ise Evkaf Nezareti Evkaf Hazinesi'nden imam ve hatipler için aylık 600, müezzin ve kayyumluğu için aylık 400, ufak tefek giderleri için de 100 kuruş ödenek verilmesini kararlaştırmıştı³¹.

Adakale 1913 yılında Avusturya tarafından işgal edildi. Bu hususu Avusturya Büyükelçisi Marki Pallaviçini 15 Mayıs'ta Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya bildirdi³². Büyükelçi görüşmede Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk hariç, Midye-Enez hattının batısında tüm Rumeli'yi Balkan devletlerine terk etmeyi kabul ettiğini, fakat bu arada Tuna nehri üzerinde Macaristan'la Sırbistan arasında bulunan ve Türklerle meskun Adakale'nin geleceğinin şüpheli kaldığını, Sırlar işgal etmesin diye adayı işgal ettiklerini söylemişti. Mahmut Şevket Paşa'nın cevabı elbette bir devlet adamının taşınması gereken sorumluluk ve duyarlılıktan çok uzaktı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde idare-i maslahatçı yönetim anlayışının nerelere vardığının çarpıcı bir göstergesiydi. Bu yüzden Avusturya-Macaristan'a savaş açamayacaklarını, sorunu hükümet toplantısında görüşüp bir anlaşmaya varacaklarını bildirmişti. Ayrıca o sırada gelen Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa'ya Adakale sorununu anlatmıştı. Adakale sorunu 17 Mayıs'ta Hükümette görüşüldü. Adanın Macaristan tarafından yönetilmesine, fakat Türkiye'nin bir parçası sayılmasına karar verilmiş, bu karar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bildirilmişti³³.

1915 yılında Adakale'yi ziyaret eden bir Türk gazetecisinin gözlemleri adanın ve Türk halkının Birinci Dünya Savaşı koşullarına ayrıntılı bir şekilde ışık tutmaktadır³⁴. Gazetecinin ifadesiyle kısmen özetlemek ve sadeleştirmek suretiyle aktaracağımız gözlemler oldukça aydınlatıcıdır: "Orşova'ya varınca

³⁰ Bu konuda Defter-i Hakani Nezareti, Sadaret ve Dahiliye Nezareti arasındaki yazışmalar için bkz. BOA, DH.SYS., 45/14, ek 1, 2.

³¹ BOA, DH.SYS., 45/12, ek 4.

³² Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, İstanbul 1988, s. 138

³³ Aynı eser, s. 142.

³⁴ Ahmet Emin (Yalman), Tuna'daki Türk Adası, Tanin, 23 Teşrinisani 1925.

kendimi başka bir dünyada buldum. Her adımda temiz kıyafetli feslilere rastlıyordum. Nezaketle selam veriyor, sorulan sorulara su katılmamış bir Türkçe'yle karşılık veriyorlardı. Adakale'de Türklerin yaşadığı hakkında önemli bilgim olmakla beraber, yıllardan beri vatanın diğer kısımlarından ayrı olan ve her taraftan Macaristan, Romanya ve Sırbistan topraklarıyla kuşatılmış bir adacıkta, her gün yabancılarla düşüp kalkan, yabancı diller işiten Adakalelilerin kıyafet ve dil cihetiyle milliyetlerini bu derece koruyabileceklerini ummamıştım. Akşam otelin lokantasında yemek yerken hayretim arttı. Romanyalılardan bir çalgı takımı birdenbire *-Ordumuz etti yemin. Titredi hak-i zemin-* şarkısına başladı. Bunu diğer Türkçe şarkılar izledi. Çalgıcılardan Türkçe şarkıları nereden öğrendiklerini sordum. Adakale'de öğrendik. Orşova'da bu havalardan hoşlanıldığı için her akşam çalarız dediler. Ertesi gün arkadaşlarla Adakale'ye gitmeye hazırlandık. Ada karşısındaki kayık iskelesine giden yolda hep feslilere rastlıyorduk. Kayıkçılar da Türk idi. Adaya kürek çekerken savaşın başından beri neler çektiklerini anlatıyor, artık kurtulduklarına hamdediyordu. Adakale müdürü ve diğer ada memurlarının himmet ve gayretinden şükranla söz ediyordu. En zor günlerde İstanbul'dan un gönderilmiş olmasına karşın derin bir minnet gösteriyorlardı. Sahile çıktıktan sonra bir süre yeşillikler arasında gittik. Sonra bir kale kapısından geçerek kasabaya girdik. Kendimizi zamanın değişmelerinden etkilenmemeye azmetmiş koyu bir Anadolu kasabası ortasında bulduk. Kenarlarında ot bitmiş düzensiz sokaklarında renkli çakşır giymiş küçük çocuklar oynuyordu. Biz geçerken oyunlarını bırakıp seyre başladılar. İçlerinde 8 yaşında bir kız parmağıyla şapkalıları gösterdi.-Kız Adile ben bunlardan korkarım dedi. Küçük hemşiresi cevap verdi. Ama abla ne korkarsak, ben hiç de korkmam. Bu sırada bir bahçe kapısı açıldı. Örtülü bir baş kızları çağırdı. Kapı tekrar kapanınca meraklı bir ecnebi aralıktan bakmak istedi. Biraz ötedeki 10 yaşındaki bir çocuk metin bir tavırla ileri atılıp ecnebiyi şiddetle kolundan çekti. Bunu yapmamasını söyledi. Sokaktaki kadınlar hep feraceliydi. Erkek görünce duvara dönüyorlardı. Yalnız tek tük çarşaflılar geziyordu. Adada çarşaf-ferace davası şiddetle hüküm sürüyordu. En eski tarzda çarşaf giymeye cesaret edenlere, çoğunluğu oluşturan feraceliler ile erkeklerin çoğu iyi bir gözle bakmamaktadırlar. Erkeklere gelince çakşır giymeyi bayram günlerine hasredip, setre pantolon devresine varmış, fakat mintan ile kolalı gömlek arasındaki farkı henüz genellikle anlamamışlardır. Okulda erkek çocukların hal ve kıyafeti yeni neslin büsbütün başka koşullarda yetiştiğini ve okulun pek iyi ellerde bulunduğunu gösteriyordu. Okulun muavin-i evveli Osman Fevzi Efendi'yle tanışınca ilk duygularımın beni aldatmadığını ve kendisinin değerli bir kişi olduğunu anladım. Kasabanın çarşısı adayı ziyaret edenlere Türk tütününü ve hatıra türünden şeyler satan birkaç dükkanla, bir muhallebici dükkanı, giyecek ve yiyecek satan bir iki dükkan ve üç kahveden oluşuyordu. Savaşın önce etrafta üç ülkeden ziyaretçiler Türk kahvesi içmek için Pazar günleri bu

kahvehanelerde ve savaşın başından beri terk edilmiş Millet Bahçesi'nde toplanırlardı. Kahvelerde berber sandalyesinden başka, cumadan cumaya ısıtılan bir fes kalıbı vardı. Birkaç gün öncesine kadar Adakale ıssız bir haldeydi. Savaşın başından beri Macar ve Sırp sahillerinden atılan topların ateşi altındaki adada 700 nüfus sokağa penceresi olmayan, tümüyle tahta perdeli bahçelere bakan evleri terk edip, dükkanlarını kapayıp kale kemerleri altına sığınmışlardı. Burada karanlıkta, rutubette on beş ay geçirmişlerdi. Bazen adanın karşı sahile ulaşımı kesildiğinden yiyeceksiz kalmışlardı. Bir iki defa mısır kabuğundan yapılmış ekmekle yaşamağa çalışmışlardı. 15 ayda Adakale'nin muhtelif yerlerine düşen mermiler tek tük hasara yol açtığı gibi, iki kişiyi de yaralamıştı. En çok hasarı camii şerif görmüştü. Sırplar sırf fenalık kastiyle caminin tahta minaresini yıkmak için 90 kadar mermi atmışlarsa da, sadece küçük bir gedik açmayı başaramışlardı. Binanın çatısında ve duvarlarında, cami dahilindeki okul dershanelerinde de bir çok gedikler açılmıştı. İstanbul'dan fetva alınarak caminin altına ve yerin altındaki kale kemerleri arasına rastlayan bir yer cami kabul edilmiş, birkaç gün öncesine kadar orada ibadet edilmişti.

Kahvede bulunanlar arasında da adadaki Şark Tekkesi'nin dervişlerinden biri, başından pek çok şey geçmiş ihtiyar ve pişkin bir asker tavrına sahip ve Osmanlı jandarma kıyafetindeki jandarma çavuşu, bir jandarma eri, Sırp sahilindeki Fethülislam Kalesi'nin eski halkından nurani yüzlü, abani sarıklı bir ihtiyar, tüccardan bir iki Avrupalı, 22 Teşrinevvel'de 45 kişilik bir Macar keşif koluna Türk gönüllüsü sıfatıyla katılarak Orşova'dan Sırp sahiline geçen, Sırplarla savaşa tutuşup üç Sırp erini esir alarak getiren Balıkçı Mehmet Aslan Efendi, bir dünya gezisine başladığı sırada savaş çıkınca Adakale'ye dönüp mesleğini icra etmeye başlayan Doktor Haydar Bey bulunuyorlardı. Kahvede yer altında geçirilen on beş ayda ada halkının çektiklerinden, savaştan, yakında Osmanlı askerinin karşiki tepelerin ardından çıkıp görünmesi ümidinden, eski zamanlardan ve adanın durumundan söz ediliyordu. Nasıl oluyordu ki halkının her gün ticaret için ada dışına giderek yabancılar arasında vakit geçirdikleri, her hafta binlerce yabancıların ziyaret ettiği bu yerde kıyafet ve düşünce yönüyle ancak Anadolu içlerinde bulunabilecek Türk tipleri değişmeden yaşayabilmiş, eski hayat tarzı, eski adetler, fikirler baki kalmıştı.

Doktor Haydar Bey laf arasında hastaların tıptan yardım aramadan önce Adada okuyuculuk, üfürükçülük, büyücülük yapan 20 kadar kocakarıdan medet ummalarından şikayet etti.

Adanın servilerini, çınarlarını, camiini, bahçeler ortasındaki küçük evlerini, ötesinde berisinde Tuna rüzgarlarının dalgalandırıldığı Osmanlı bayraklarını seyretmeye doyamıyordum. Burası eski azametli zamanların Tuna üzerindeki tek eseridir.

Ada mutlaka bizim kalmalı, Tuna üzerinde Osmanlı bayrağı dalgalanmaya devam etmelidir. Adakale'nin kimseye iktisadi, mali veya siyasi bir yararı yoktur. Bizim için ise hissiyat yönünden büyük bir değeri vardır. Dolayısıyla Avusturya-Macaristan müttefiklerimizin milli duygularımıza saygı göstereceklerine, bizi incitecek hiçbir muamelede bulunmayacaklarına eminiz. Adanın yeni nesli açığöz işadamları olarak yetişmiştir. Karşı sahilde tütün, kahve ve şeker satmak, Tuna vapurlarında kahvecilik etmek, adaya gelen ziyaretçilere öteberi satmak suretiyle kolayca müreffeh bir yaşam sağlamaktadırlar.

Adanın milli ve sosyal gücümüzü temsil eden müdür beyle, hakim, imam ve muallim efendiler cidden işlerinin adamlarıdır. Hükümetin ciddi bir kuva-i tediyyeye sahip olmadığı bir yerde, idari işler hususunda şayan-ı memnuniyet derecede iktidar göstermektedirler.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında da Adakale üzerindeki hukukî egemenliğini korumakta, buradaki kamu görevlilerinin maaşlarını ödemeye devam etmekteydi. Örneğin İstanbul Vilayeti Mondros Mütarekesi sonrasında Adakale Nahiyesi müdürünün maaş ve yolluğu olan 9480, 5 kuruşun ödenmesi için Osmanlı Bankası'na göndermişti. Ödeme de Budapeşte'deki "Bank-ı Jeneral dö Kredi Hungar Romane" aracılığıyla yapılacaktı. Ancak Osmanlı Bankası'ndan alınan cevapta bir ay önce gönderilmesi mümkün iken, şimdiki halde her türlü posta ve telgraf haberleşmenin kesilmesi nedeniyle ne Adakale'de, ne de Budapeşte'de ödeme yapılmasının imkansız olduğu bildirilmişti. Bu durum üzerine İstanbul Valisi Süleyman Kani Bey 14 Kanunevvel 1334'de (14 Aralık 1918) Dahiliye Nezareti'ne ne yapması gerektiği konusunda başvurmuştu³⁵.

Bununla beraber Adakaleliler ilerleyen dönemde İstanbul'daki yönetimin mütarekenin ağırlaşan koşullarında gerek bu yükümlülüğü yerine getirememesi, gerekse yasallığını yitirmesi karşında Büyük Millet Meclisi'ne başvurmuşlar, aynı zamanda meclise Adakale'nin bir resmini göndermişlerdi. Adakalelilerin bu başvurusuna tercüman olan Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey ada memurları maaşlarının Dahiliye Vekaleti bütçesine dahil edilmeleri için 20 Haziran 1921 tarihli bir önerge vermişti. Önerge metni şöyleydi:

"Türk yaratılmış ve daima Türk kalmaya azmetmiş bir ufacık adamız vardır. Bütün muahedelerde ismi unutulmuş Tuna'nın coşkun sularına Türk tarihinin azametli varlığını terennüm eden Adakale mümessilleri Ada'nın ancak

³⁵ BOA, DH. SYS., 19-3/1-50, ek 1, 2.

T.B.M.M. Hükümeti'ni tanıdıkları cihetle orada mevcut bir müdür ve üç jandarma ve bir hakim, üç muallim, iki muallime, bir imam, bir müezzinin Dahiliye bütçesine ithal ve kabulüyle Türk'ün bu şerefli hatırasını yaşatmanızı teklif ve rica ederim"³⁶.

Buna karşılık Adakaleliler aynı günlerde, üzerlerinde her geçen gün daha da artan Romen baskıları karşısında, T.B.M.M. Hükümeti'nin bir ölüm kalım mücadelesi verdiğini de dikkate alarak Bükreş'teki İsviçre elçiliği vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne başvurmuşlardı. Adakale Müdür Vekili Kadı Osman Niyazi Efendi'nin 19 Ağustos 1921 tarihli dilekçesinde dile getirdikleri, özellikle adada fiili Romen egemenliğinin ne şekilde pekiştiğini ortaya koymaktadır. Osman Niyazi Efendi dilekçesinde konularının nezaketi yüzünden muhtelif tarihlerdeki yazılarında Adakale hakkında gerekli tafsilatı veremediğini, ancak son meydana gelen bazı olayların bu konudaki suskunluğu sürdürmenin uygun olmayacağını ortaya koymasından adanın geçmişine ve şimdiki durumuna ait hususları arz etmeğe cesaret ettiğini belirtmişti³⁷. Bu konuda bildirdikleri şöyleydi: Dahiliye Nezareti'nce de bilindiği gibi evvelce Adakale'nin güvenliğinin korunması amacıyla bir miktar Macar askeriyle, posta hizmetlerinin sağlanmasıyla yükümlü birkaç Macar jandarması görev yapıyorlardı. Mondros Mütarekesi'yle bu kuvvetler adayı terk ettiler. Bu suretle adanın korunması ve iç güvenliğinin sağlanması tamamen Türk jandarmalarının yerine getirildi. Bu esnada Adakale geçici olarak önce Almanlar, daha sonra Sırp tarafında işgal ve daha sonra da tahliye edilmişti. Halen Romen işgali altında, on asker ve üç jandarmadan oluşan bir Romen kuvvetinin korumasındadır. Romenler işgal sırasında Osmanlı jandarma efradının silahlarını almışlar. Adayla teması korumak üzere ada halkından bir primar (muhtar) atamışlardı. İdari ve adli hususlar ve işler çeşitli kurullardan oluşan on iki kişilik bir danışma meclisiyle, mahkeme tarafından Osmanlı kanunları çerçevesinde uygulanmakta ve görülmekte, Romenlerin ada yönetimine daima gösterdikleri iyi muamele ve iç işlerine karışmamaları nedeniyle genel işler gereği gibi ve düzenli olarak yürümektedir. Ancak içyüzleri Hariciye Nezareti dosyalarında mevcut birkaç vatan haininin Osmanlılık ve Osmanlı memurları hakkında işgalin başından beri dozu gittikçe artan hakaretleri, iki yıldır süren dış ve iç kışkırtma ve teşvikleri, Osmanlı Milleti hakkındaki iftiraları genel huzur ve sükunu bozmakta ve ada halkını incitmektedir. Hiçbir zaman cezalandırılma kaygıları olmadığından Osmanlı memurlarına açıkça hakarete cüret etmişler, bu hakaretleri hiçbir gün icra gücüne sahip olmadığımızdan genel bir nefret yaratmaktan öte cezalandırılmamıştır. Onlar amaçlarına ancak bu şekilde

³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (T.B.M.M.Z.C.), c.X, Ankara 1958, s. 425.

³⁷ BOA, DH. UMVM. (Dahiliye Umur-ı Mahalliye Vilayat Müdüriyeti), 3/77, ek 1, ½, 2/2.

ulaşabilecekleri düşüncesiyle Osmanlı memurlarının adadan çıkarılmaları için iç ve dış bir çok teşviklerde de bulunmuşlardır. 21 Mayıs 1337 (1921) tarihinde Romanya Başvekili Orsku beraberinde Romen Hükümet ileri gelenlerinin çoğu, yabancı elçilerden önemli bir kısmı olduğu halde Adakale'ye geldi. Ada halkı kendisinden askerlik ve vergi gibi şeylerden muafiyet ve transit usulüyle serbest ticaret yapabilmekten ibaret ada imtiyazat-ı atikasının iade edilmesini istediler. Başvekil cami-i şerifte verdiği söylevde müreffeh bir hayat sağlanacağından, her isteklerinin karşılanacağından söz edip, dini ve milli kurumlara sarf edilmek üzere 10.000 ley hediye etti. Adanın işgalinden beri Romenler vakıf, maarif vs gibi dahili işlere karışmadıkları halde son zamanlarda muhtelif makamlardan şu girişimlerde bulunuldu.

- 1- Orşova kaymakamı Doktor Boha, Romanya Harbiye Nezareti'nin 28453 nolu yazısına atfen VII. Sibyo Kolordu Kumandanlığının 2555 nolu yazısıyla Efrenci 1900 doğumlu Adakale gençlerinin askere davet edildiklerini ada muhtarlığına ihtar etmiştir. Hatta Orşova belediye katibi ile polis memurlarından birisi tarafından yoklama yapılmıştır. Bu olay malum birkaç vatan haininden başka bütün sadık tebaa tarafından fevkalade bir etki ile karşılanmış, bu hususun müdür vekilinden Osmanlı Hükümeti'ni bildirilmesini istemişlerdir.
- 2- Orşova kaymakamlığı Adakale imam ve müezzin maaşlarının miktarını Danışma Meclisi'nden sormuş, bundan sonra maaşların Romanya hazinesinden ödeneceğini bildirmiştir. Meşveret Meclisi'nce imam ve müezzinin İstanbul'dan atandığı, maaşlarının oradan geldiği cevap olarak bildirilmişse de gerçek durum şöyledir: Asıl imam Hafız İzzet Efendi'nin delirmesi ve İstanbul'a gönderilmesi üzerine imamet ve hitabet görevleri vekaleten müezzin vekili Hafız Yakub Efendi'ye verilmişti. Kendisi iki yıldır bu görevleri yaptığı, durum Evkaf Nezareti'ne tekrar tekrar sunulduğu halde hiçbir maaş ödemesi sağlanamamıştır. Nezaretin bu konudaki suskunluğu ve Hafız Yakub Efendi'nin yoksulluğu Danışma Meclisi'ni çok güç bir durumda bırakmıştır.
- 3- Romanya Maarif Nezareti'nden Torneseverin Sancağı İlkokullar Müfettişliği'ne gönderilen bir emirde 1 Eylül 1921'den itibaren Adakale okulunda bir de Romen öğretmenin görevlendirileceği bildirilmiştir. Halen erkek ve kız bölümlerini kapsamak üzere Adakale okulunda eğitim ve yönetim Maarif Nezareti'nce atanmış birinci öğretmenle, müdür vekilinin görevlendirdiği bir ikinci öğretmen vekili tarafından yürütülmektedir. Eğitim yılı başlangıcında durumun nezaketinden dolayı Romen öğretmenin göreve başlaması yasaklanamayacağından, bu

durumda nasıl bir işlem yapılacağına Dahiliye Nezareti'nden bildirilmesine gerek duyulmaktadır.

- 4- Romanya Banat önemli üyelerinden Mösyö Alevera, 8 Ağustos 1921'de Adakale'yi ziyaret etmiş, Romanya Harbiye Nazırı Raska'nın Orşova İstasyonu'ndan geçeceğini, adadan bir kurulun kendisiyle görüşerek adanın durumu hakkında bilgi alabileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine 9 Ağustos 1921'de Orşova İstasyonu'na giden Danışma Meclisi üyelerinden oluşan bir kurula, Harbiye Nazırı tarafından Adakale'nin Osmanlı Devleti ve Romanya'dan hangisine kalacağına Paris'ten sorulduğu, bu konuda Paris ile İstanbul arasında haberleşmenin sürdüğü, sorunun Ağustos sonuna kadar çözüleceği ve ondan sonra mukadderatlarının kendilerine bildirileceği söylenmiştir. Adakale Müdür Vekili, Osman Niyazi Efendi, son olarak adanın durumu ve asayışı hakkında fazla maruzatta bulunamama mecburiyetiyle dilekçesinin birçok yönlerden noksan kaldığını belirtmişti.

İlerleyen günlerde Adakale'deki işbirlikçilerin de çabalarıyla, Romenler Osman Niyazi Efendi üzerindeki baskılarını artırmışlardı. Adadaki bazı kimselerin girişimleri üzerine Orşova Kaymakamı 22 Eylül 1921'de kendisinden Romanya Kralı'na sadakat yemini etmesini istemişti.³⁸ Ayrıca Romanya yasalarının adada uygulanmasını reddetmesinden dolayı bir ay içinde, Bükreş Polis Dairesi'nce onaylanmış bir pasaportunun olmaması halinde adadan çıkarılarak muhafaza altında sevkedileceği tebliğ edilmişti. Osman Niyazi Efendi, bunun üzerine Hariciye Nezareti vasıtasıyla, Dahiliye Nezareti'ne yaptığı başvurusunda, böyle bir muameleye uğramamak için adına bir pasaport düzenlenip gerekli onayın yaptırılmasından sonra acele olarak gönderilmesini istemişti.

Adakale Müdür Vekili Osman Niyazi Efendi, Lozan Barış Konferansı'nın arifesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne Adakale Nahiyesi memurlarının duygularını ve saygılarını bildiren bir telgraf çekmişti. T.B.M.M. Hükümeti'nin Adakale'yi İstanbul Vilayeti'ne bağlı bir nahiyeye dönüştürdüğünü de gösteren 14 Kasım 1922 tarihli telgraf metni şöyleydi: "Türklüğün harim-i iffetine ayak atmak cüretini tecrübeye kalkışan deni düşmanı tard ve tenkil maksad-ı mübecceliyle zuhur ve inkişaf eden mücadele-i milliyenin bidayetinden bugüne kadar yürekleri yalnız Misak-ı Milli'nin ümid ve temenni husuliyiyle çarpan Adakale memurini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul vilayetine merbut bir nahiyeye mensub olduklarını tebşir eden 15, 16, 17, 18 Rebiülevvel 1341 ve 5, 6, 7, 8, Teşrinisani 1338 ve 5/2, 8/3, 18/4, 24/5

³⁸ BOA, DH. UMVM., 3/77, Ek 3.

numaralı tahrirat-ı vilayet penahileri üzerine kendilerine bugünü gösteren cenab-ı hakka karşı zanubezemini şükür ve mahmided oluyorken mazlum ve mağdur Türklükle beraber bütün Alem-i İslam'ın yüzünü güldüren bu inkılab-ı akdes önünde hürmetlerle eğilir ve mukaddes (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti)ne kemal-i sadakat ve ubudiyetle arz-ı biat eyler ol babta"³⁹

Lozan Barış Konferansı'nın toplandığı günlerde 27 Kasım 1922'de İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey (Orbay) baş murahhas İsmet Paşa'ya (İnönü) bir telgraf çekerek, Adakale'nin Berlin Muahedesi'yle devletimize bırakılmış olmasından dolayı tamamen Türk olan ada hakkında egemenliğimiz aleyhinde bir kararın oluşmasına meydan verilmemesini bildirdi⁴⁰. Aynı telgrafa ek olarak 29 Kasım'da çektiği telgrafta Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütfi ve arkadaşlarının Büyük Millet Meclisi'ne verdikleri önerenin metnini gönderdi⁴¹. Lozan Barış Konferansı döneminde T.B.M.M. nin gizli oturumlarında tartışılan konular arasında Adakale sorunu da yer almıştı. Lozan Konferansı'ndaki barış önerilerinin görüşüldüğü 3 Mart 1923 tarihli oturumda Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey, İsmet Paşa'ya Adakale'yi bırakıp bırakmadığını sordu⁴². İsmet Paşa bu soruya cevap oluşturabilecek herhangi bir şey söylemedi. 5 Mart 1923 tarihli oturumda İzmit Mebusu Sırrı Bey, Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülke ve toprakların belirtildiğini, böylece geriye kalan kısımların bize ait olduğunun kabul edildiğini, Adakale'nin de bu konumda olduğunu vurguladı⁴³. Yine aynı konunun görüşüldüğü 6 Mart 1923 tarihli oturumda Kütahya Mebusu Cemil Bey'in verdiği kapsamlı önergede sorulan hususlardan biri de Adakale'nin elimizden çıkıp çıkmayacağı konusuydu⁴⁴.

Lozan Barış Konferansı'nda Adakale konusu ilk kez 8 Mart 1923'te antlaşma tasarısında Türkiye tarafından istenilen değişiklikler çerçevesinde gündeme geldi. Türk karşı önerilerinin 16. maddesinde Türkiye'nin Tuna'daki Adakale adacağı üzerindeki egemenliğinin olduğu gibi tutulduğu bildirildi⁴⁵. Bunda yukarıda değindiğimiz T.B.M.M deki duyarlılığın da rol oynadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Rauf Bey de 19 Nisan 1923'te İstanbul Murahhaslığı Vekaleti'ne çektiği telgrafında verdiği bazı talimatların yanısıra, aynı görüşü savunmuştu. Telgrafta şu hususlar bildirilmişti:

³⁹ T.B.M.M. Z.C., c. XXV, Ankara 1960; s. 278.

⁴⁰ Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları I, 1922-1923, Ankara 1990, s. 135.

⁴¹ Aynı eser, s. 148.

⁴² T.B.M.M.G.C.Z., c. IV, Ankara 1985, s. 70.

⁴³ T.B.M.M.G.C.Z., c. IV, s. 114.

⁴⁴ T.B.M.M.G.C.Z., c. IV, s. 187.

⁴⁵ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, çev. Seha L. Meray, Birinci Takım, c.IV, İstanbul 1993, s. 30.

1. Adakale olayı hakkında bu konudaki dosyanın incelenerek Romanya murahhaslığı nezdinde tekrar girişimlerde bulunulması ve sonucun süratle bildirilmesi, ayrıca o ana değin halen İstanbul'da bulunan Adakale Müdürü Firuz Bey'in görev yerine hareket etmemesi gereğinin kendisine tebliği.
2. Adakale'nin durumu halen şöyle muhakeme edilmelidir: Birinci Dünya Savaşı'nda Romanyalılarla münferit barış yaptığımızda ada, Romenlerce fiilen ve kâlen (sözle) işgal edilmemişti. Münferit barıştan sonra aramızda resmen savaş hali olmadığına göre statüko devam ediyor demektir.
3. Bu meselenin İsmet Paşa'ya sunulması ve açıklanması⁴⁶.

Buna karşılık Lozan Konferansı'nda Türkiye hemen her konuda olduğu gibi, Adakale konusunda da yalnızdı. Bu durum konferansın Adakale konusunun görüşmelere açıldığı 25 Nisan 1923 günlü ilk oturumunda bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Nitekim Sir Horace Rumbold Adakale'nin Türk egemenliğinde kalmasını öngören 16. maddenin son fıkrası üzerindeki görüşmeleri açarken, bu fıkrayı okuduğu zaman hayretlere düştüğünü ifade etti⁴⁷. Ardından durumu olgusal (fiilî) ve hukuksal yönden açıklayan bir not okudu:⁴⁸

I. Olgusal durum: Verilen bilgilere göre 1878 Berlin Antlaşması sırasında unutulmuş görünen bu ada 1 Ağustos 1914 tarihinde, 12 Mayıs 1913 tarihinden beri, bir katma bildirisi üzerine Macarlarca işgal edilmişti.

II. Hukuksal durum: Türkiye 17 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 2. maddesiyle Enos-Midya sınırının batısındaki topraklar üzerindeki bütün haklarını ve sıfatlarını Balkan Devletlerine bırakmıştı.

17 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması onaylanmamıştır; ancak Türkiye sonradan bu antlaşmanın yukarıdaki hükmünü;

1. Bulgaristan'a karşı, 16-29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 1. maddesiyle;

⁴⁶ Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları, c. II, Ankara 1994, s. 198.

⁴⁷ Ali Naci Karacan, Lozan, 2. Baskı, İstanbul 1971, s. 353.

⁴⁸ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c. I, kitap I, s. 18 vd.

2. Sırbistan'a karşı 1-14 Mart 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 1. maddesiyle;
3. Yunanistan'a karşı da 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. maddesiyle doğrulamıştır.

III. Yukarıdaki açıklamadan Türkiye'nin Adakale Adası üzerindeki bütün haklarını ve sıfatlarını olgusal ve hukuksal yönden 1 Ağustos 1914 tarihinde yitirmiş olduğu sonucu çıkmaktadır diyerek sözlerini tamamladı.

Romanya murahhası Diamandy'nin üslubu daha da alaycıydı. Sesine bazen öyle bir ahenk veriyordu ki bu hali Rumbold'un bile hiddetli bakışlarını üzerine çekmişti⁴⁹. Diamandy'e göre Romanya Hükümeti Türk karşı önerilerinin Adakale'ye ilişkin şartını okurken, önce bunun bir imla yanlışı olduğunu sanmış, fakat daha sonra Türklerin adayı gerçekten istediklerini anlayınca, meselenin ne olduğunu bilmedikleri kanısına varmıştı. Coğrafi özelliklerini sıraladıktan sonra, ada sakinlerinin bütün komşularıyla çok karlı bir ticaret sürdürebildiklerini belirtti. Avusturya-Türkiye savaşları sırasında zaman zaman taraflar arasında egemenlik değişmelerine uğradığını, adanın her zaman Orsova'yı elinde tutan devletin elinde kaldığını söyledi. Oysa Diamandy'nin geçmişte Adakale ve Orsova egemenliklerinin hep tek olduğu iddiası şaşmaz bir kural olmamıştı. Fakat O, bu tezi Romanya'nın Adakale üzerindeki egemenlik iddiasını pekiştirmek için ortaya atmıştı. Yine Berlin Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna'dan kesin olarak uzaklaştırıldığını, Berlin Antlaşması'nda Adakale'ye değinilmemiş olmasının bir unutkanlık sonucu olduğunu ileri sürdü. Avusturya 1913'te adayı Macar yönetiminin içine almış, Osmanlı Hükümeti herhangi bir protestoda bulunmamıştı. Nihayet Paris Barış Konferansı Genel Sekreterliği 4 Ağustos 1919'da kendilerine Adakale'nin Romanya'ya verilmesinin kararlaştırıldığını bildirmişti. Diğer taraftan İsmet Paşa Bükreş'ten geçip Ankara'ya dönerken, Adakale'den hiç söz etmemişti. Ayrıca ada Romanya'nın Tuna talwegiyle saptanan sınırları içinde kalıyordu. Romanya murahhası yine küçümseyen bir edayla Türkiye'nin bu amacını, Avrupa'da bir sömürgecilik siyaseti takibine başlaması olarak değerlendirdiklerini ifade etti⁵⁰.

Sırp-Hırvat-Sloven murahhası M. Yovanovitch de tamamen aynı paraleldeki konuşmasının ardından Türk isteğini yok ve önerilmemiş saydıklarını söyledi.

⁴⁹ Karacan, aynı eser, s. 354.

⁵⁰ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c. I, Kitap I, s. 19-22.

İsmet Paşa bütün bunlara karşılık olarak Adakale üzerindeki Türk egemenliğinin her zaman tanındığını, adanın Berlin Antlaşması'nda unutulduğunun söylenemeyeceğini, başka devletlere verilmediğine göre Türk egemenliğinin sürmekte olmasının doğal olduğunu bildirdi. Ayrıca daha iki üç hafta önce Ankara Hükümeti İstanbul'daki Romanya temsilcisiyle işbirliğinde bulunmak suretiyle adaya yeni bir Türk memuru göndermişti. Türkiye'nin emperyalizm gütmesi söz konusu değildi⁵¹.

Romanya murahhası cevap olarak İstanbul'daki temsilcilerinin Adakale'ye gitmek için başvuran kişiye vize verdiğini, bu kimseye adayı değil, yalnız Romanya'ya giriş ve oturma izni verdiklerini belirtti. Romanya makamlarının adaya gelen kişinin kendisini Ankara Hükümeti'nin gönderdiği kadı olduğunu söylemesine çok şaşıklarını ve kendisine Ankara'ya dönmesini salık verdiklerini ve saygıyla uğurladıklarını ekledi.

Sir Horace Rumbold'un, bu maddenin esaslı bir tadil olduğunu ve müzakere edilemeyeceğini, Müttefiklerin Türk karşı önerisini reddetmekte görüş birliği içinde olduklarını söylemesi üzerine İsmet Paşa çekincesini bildirdi. İsmet Paşa'nın Lozan'da Adakale savunmasına ilişkin tüm söyledikleri bir gerçektir. Adanın Türk toprağı sayılması için gerekli hukuki kanıtlarda bir eksiklik görünmüyordu. Bununla beraber Cemil Bilsel'in de ifade ettiği gibi Adakale üzerinde egemenlik iddiası savunulması güç bir istektir⁵². Bu konudaki en büyük zorluk Lozan Barış Konferansı'nın ilk devresinde böyle bir isteğin dile getirilmemesi, bundan hiç söz edilmemesiydi. İsmet Paşa Adakale meselesinin görüşüldüğü oturumun hemen ardından Vekiller Heyeti Başkanlığı'na çektiği telgrafta bu konudaki isteğimizin reddedildiğini bildirdi⁵³. Buna karşın İsmet Paşa bu konudaki çekincesini korumaya devam etti. Aynı günlerde İstanbul Hükümeti'nin Londra'ya atadığı eski nazırlardan Mustafa Reşit Paşa, İsmet Paşa'yı ziyaret etti. Zaferden sonra resmi görevi son bulduğundan özel amaçlı bu görüşmesi sırasında barışa olan ihtiyacı dile getirdikten sonra sözü Adakale sorununa getirdi. Konuyu ayrıntılı bir şekilde anlattı. Adanın Berlin Antlaşması'nda unutulmuş kaldığını, coğrafi durumunun Türkiye'nin egemenliğinde kalmasına uygun olmadığını, bu yüzden konferansın kesintiye uğrayıp barışın bozulması halinde bunun doğru olmayacağını söyledi. Yine İsmet Paşa'ya konferansın birinci devresindeki toprak istekleri arasında Adakale'nin bulunmamasının kendisini güç durumda bırakacağını ifade etti. İsmet Paşa, anılarında da anlaşıldığı üzere gün görmüş, uzun zaman devlet hizmetlerinde bulunmuş, iç ve dış ilişkileri tanıyan bu deneyimli kişinin

⁵¹ Aynı eser, s. 22.

⁵² Bu konuda bkz. Cemil Bilsel, Lozan, c. II, İstanbul 1933, s. 253-256.

⁵³ Bilal N. Şimşir, Lozan Telgrafları, c. II, s. 218.

görüşlerini paylaşmıştı⁵⁴. Bu konuda kuşkusuz Ankara'nın, en azından Mustafa Kemal Paşa'nın da onayını almıştı. O halde konferansın bundan sonraki evresinde izlenmesi gereken strateji Adakale sorununu bir pazarlık faktörü olarak kullanmaktı. 28 Mayıs'ta İtilaf temsilcileriyle yaptığı özel görüşmede Türkiye-Yunanistan sınırının Meriç'in Talweg hattından geçmesine, Ege Denizi'ndeki Tavşan Adalarının Türkiye'ye verilmesine karşılık Adakale ve Meis Adası üzerindeki Türk isteğinden vazgeçti⁵⁵. Bununla beraber bu karardan haberdar görünmeyen Vekiller Heyeti başkanı Rauf Bey Adakale konusundaki çabalarını sürdürmekteydi. 30 Mayıs'ta İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta, aynı gün Romanya elçisiyle görüşüp bir nota verdiğini, cevaben Adakale halkının memurlarını istemediğini söylemesi üzerine, bunun doğru olamayacağını ifade ettiğini, elçinin memurlarımızın yola çıkması için hükümetine telgrafla başvuracağını söylediğini, bir iki güne kadar cevap beklediğini bildirmişti⁵⁶.

Lozan Barış Konferansı'nın 4 Haziran 1923 günlü Sir Horace Rumbold'un başkanlığındaki oturumunda, Rumbold Türk temsilci heyetinin Adakale'ye ilişkin değişiklik önerisini geri alma eğiliminde olduğunu sandığını söyledi. İsmet Paşa bu konuda Romanya temsilcileri ile anlaşabileceğini umut ettiğini ifade etti. Rumbold bir özel toplantıda İsmet Paşa'nın değişiklik önerisini geri çekmeyi kabul ettiği izlenimini almış, General Pellé ile M. Montagna da aynı izlenimi aldıklarını belirtmişlerdi. İsmet Paşa bu konuda hiçbir yüküm altına girmediğini, konferansa çağırılan temsilci heyetleri başkanlarının bu izlenimlerinin üzüntü verici yanlış bir anlamadan doğabileceğini söylemiş, bununla birlikte barış için, bir özveride bulunmayı, Adakale hakkındaki çekincesini geri almayı kabul ettiğini bildirmişti⁵⁷.

Sonuç olarak beş yüz yıl Türk egemenliğinde kalmış, halkı tamamen Türklerden oluşan Adakale Lozan'da Türk egemenliğinden çıkarak Romanya egemenliğine geçti. Adakale, Meriç Nehri'nin doğusuna çekilen Türkiye'nin Orta Avrupa'daki son kalesiydi. Bu konuda önemle vurgulanması gereken bir husus Ada halkının yüzyıllarca Avrupa'nın merkezinde Türklüğünden hiçbir şey yitirmeden varlığını sürdürmüş olmasıdır. Lozan'da Türkiye'nin Adakale üzerindeki isteğinden vazgeçmesinin anlaşılabilir sebeplerinin olduğu görülmektedir. Anlaşıldığına göre bu egemenlik 1878 Berlin Antlaşması'ndaki bir unutkanlığın eşiydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarından

⁵⁴ İsmet İnönü, Hatıralar, 2. Kitap, Ankara 1987, s. 118-119.

⁵⁵ G. Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. II, 2. Baskı, Ankara 1989, s. 35; Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c. II, Ankara 1986, s. 343.

⁵⁶ Bilal N. Şimşir, Lozan Telgrafları, c. II, s. 244.

⁵⁷ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c. I, Kitap I, s. 153.

uzakta, adeta izole olmuş konumdaki Adakale üzerindeki egemenliği gevşek bir nitelik taşımış, özellikle Avusturya'nın bu egemenliği zedeleyici oldu bittilerine karşı konulmamıştı. Adakale'in coğrafi uzaklığının da önemli bir etken olduğu açıktır. Yine Türkiye'nin hedeflerini Misak-ı Milli programıyla belirleyip, tamamen bu programa odaklanmış olmasının da Adakale sorununu ikinci plana ittiği söylenebilir. Bütün bunların yanısıra Türkiye'yi Lozan Barış Konferansı'nda Meis Adası konusunda olduğu gibi, Adakale konusunda da zayıflatan bir diplomasi ihmali, bu yöndeki isteğin konferansın birinci devresindeki toprak talepleri çerçevesinde dile getirilmemesi, ikinci devresinde bir değişiklik önerisi şeklinde sunulmasıydı. Gerçi biz bunun Adakale'nin kaderini değiştirecek boyutta bir ihmal olduğu görüşünde değiliz. Sadece ders alınması bağlamında vurgulanması gerektiğine inanıyoruz. Ayrıca Lozan'da Adakale konusundaki isteğimizin zamanında ileri sürülmesi halinde, bunun daha güçlü ve değerli bir pazarlık unsuru olacağından da şüphe etmiyoruz.

ÖZET

Adakale XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti egemenliğine geçmiş, Tuna Nehri üzerinde halen fiziki varlığı sona ermiş bir Türk adasıdır. Bu makalenin konusu XX. yüzyılda Adakale'nin Türk egemenliğinden çıkışıyla sonuçlanan süreçtir. Bununla beraber adanın Türk egemenliğine geçişinden itibaren Osmanlı dönemine de değinilmiştir. Beş yüz yıl Türk egemenliğinde kalan Adakale halkı tamamen Türklerden oluşmuştur. 1878 Berlin Antlaşması'nda bir unutkanlık eseri olarak egemenlik devri yapılmayan Adakale 1913 yılında Avusturya tarafından işgal edilmiş; Türkiye Lozan Antlaşmasıyla ada üzerindeki hukuki haklarından Romanya lehine vazgeçmiştir.

ABSTRACT

Adakale, a disappeared island of Romanian Danube has taken under Ottoman rule at the end of XIVth century. The handover process of the island's sovereignty from Ottomans to Austrians, then to Romanians, in XXth century is at the focus of this article. However the Ottoman era is also mentioned in some related details. The island that ruled by Ottomans for about 500 years had been inhabited exclusively by Turks. Though, the region surrounded Adakale Island has taken from Ottomans by 1878 Berlin Treaty, the island forgotten to be included in to the Treaty. But in 1913 Austria invaded the island and after 1923 Lausanne Agreement, Turkey left all her rights over island in favor of Romania.